

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Наталія Кравець

старша викладачка кафедри приватного права
навчально-наукового інституту
“Юридичний інститут
Державного вищого навчального закладу
“Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9952-8021>
nkravets@i.ua

УДК 346.5

МАЛЕ ТА СЕРЕДНЄ ПІДПРИЄМНИЦТВО
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Спочатку пандемія *COVID-19* на початку 2020 р., а саме наслідки дії так званих “карантинних обмежень”, а згодом широкомасштабне вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 р. призвели до зміни життя усієї країни та завдали руйнівного удару по українській економіці та спричинили значний вплив на мале та середнє підприємництво. Нині воно перебуває у найскладніших умовах через неможливість повноцінно здійснювати свою діяльність унаслідок значних руйнувань, збитків тощо, оскільки є найменш захищеною ланкою ринку. Вимушені припинення діяльності малих і середніх підприємств призвели до негативних, руйнівних наслідків, що спровокували масові банкрутства, стрімке зростання безробіття, збільшення рівня збитків, що, своєю чергою, призвело до зниження доходів бюджету на всіх рівнях, зниження інвестиційних процесів тощо. Тому на тепер забезпечення належного правового регулювання малого та середнього підприємництва в умовах воєнного стану набуває ще більшої актуальності, адже підприємницька діяльність стає основою формування національних оборонних інтересів.

Саме тому існує необхідність у дослідженні малого та середнього підприємництва в умовах воєнного стану крізь призму організаційно-правового аналізу.

У статті здійснено дослідження малого та середнього підприємництва в Україні в умовах воєнного стану за допомогою організаційно-правового аналізу.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво; малий і середній бізнес; підприємницька діяльність; воєнний стан.

Дослідженнями малого та середнього підприємництва займалися В. Мачуський, З. Варналій, В. Ярмоленко, М. Прохоренко та ін. Однак питання пристосування законодавства до нових реалій сьогодення та розроблення нових механізмів сприяння та ведення малого і середнього бізнесу залишається малодослідженим.

Метою дослідження є вивчення нормативно-правових актів щодо правового регулювання малого та середнього підприємництва в умовах воєнного стану за допомогою організаційно-правового аналізу.

Малі та середні підприємства завжди віддзеркалюють соціальну стабільність країни, адже вони забезпечують створення нових робочих місць і доходи значної кількості громадян, знижують рівень соціальної напруженості, забезпечують розвиток здорового конкурентного середовища, підвищують інвестиційну й інноваційну привабливість і зріст, визначають темпи економічного розвитку й активізують процеси стартового нагромадження капіталів для подальшого розвитку, що має велике значення як у воєнний, так і в повоєнний час. Формуючи відчутну частину доходів місцевих бюджетів, вони не так залежні від зовнішніх ринків і валютних коливань, а також є гнучкими та швидко адаптуються до нових умов. За даними Центру економічного відновлення, з початку широкомасштабної війни з Росією малий і середній бізнес був найбільшим роботодавцем в Україні. 75 % від усіх зайнятих в Україні працівників, або 4,8 млн українців працювали саме на малих і середніх підприємствах¹. Держава завжди зацікавлена у високій ефективності діяльності малого та середнього підприємництва задля забезпечення зайнятості громадян, генерування податкових надходжень, виробленні товарів і послуг для споживачів.

Важливим чинником для більшості підприємств малого і середнього бізнесу є географічна прив'язка до певної категорії споживачів. Саме цей чинник став вирішальним із початком війни. Загалом регіони України можна поділити за чотирма категоріями: “частково окуповані регіони” (зона ведення бойових дій), “прифронтові регіони” (під загрозою вторгнення), “опорні регіони” (відіграють вирішальну роль у логістиці оборонних та гуманітарних вантажів) та “безпечні регіони” (регіони, які є умовно безпечними для підприємницької діяльності та мають мінімальний ризик вторгнення)². Тому сьогодні суб'єкти малого та середнього бізнесу зазнають різного впливу воєнних дій, залежно від свого географічного розташування.

Збройне протистояння агресору, окупація територій України призвели до нищівних наслідків для малого та середнього бізнесу, які ще не встигли оговтатися від пандемії *COVID-19*³.

Як доступ до фінансування, так і доступність кредитних ресурсів – це головні проблеми для бізнесу з початку війни. Підприємці вимушені справлятися з ризиками та наслідками війни, що включають втрати від знищення активів, ризики, пов'язані з безпекою персоналу, зруйновану інфраструктуру та кібератаки⁴. Таким чином, одним із найважливіших аспектів є пристосування українського законодавства до реалій сьогодення.

¹ ‘Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні’ (*Career Hub*, 30.08.2022) <<https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan>> (дата звернення: 24.01.2024).

² Ярмоленко В, ‘Стан та шляхи розвитку малого і середнього бізнесу в умовах невизначеності’ (2023) 8 Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право 59–60.

³ Там само 57.

⁴ Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт (Програма розвитку ООН в Україні 2022) 13 <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/UA_Rapid_Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf> (дата звернення: 24.01.2024).

Введення воєнного стану на території України Указом Президента України⁵ означає перехід до спеціального режиму господарювання, визначеного ст. 417 Господарського кодексу України⁶. Ця стаття встановлює, що у період дії воєнного стану правовий режим господарської діяльності визначається на основі законів про оборону України, про режим воєнного стану та інших законодавчих актів пов'язаних із забезпеченням обороноздатності країни⁷. Тому для того, аби врегулювати законодавство до обставин, що склалися, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України й інші державні органи зобов'язані швидко реагувати та реагували на потреби бізнес-середовища. З цієї причини вже 13 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову “Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану”⁸, якою запроваджується припинення проведення заходів державного нагляду (контролю) на період дії воєнного стану.

Так, дозволяється проведення позапланових заходів державного контролю за зростанням цін на товари, які мають істотну соціальну значущість, що регулюється Постановою Кабінету Міністрів України “Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548” (далі – Постанова № 223)⁹. Цей контроль мають право здійснювати обласні військові адміністрації разом із Національною поліцією, Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державною службою з лікарських засобів та контролю за наркотиками на підставі рішення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у відповідній сфері.

Постанова № 223 встановлює, що товарами, які мають істотну соціальну значущість є: борошно; хліб; макаронні вироби; крупи (гречана, вівсяна), м'ясо(свинина, яловичина, курятина); молоко; масло; сметана; яйця; олія; цукор; овочі (капуста, цибуля, буряк, морква, картопля); лікарські засоби (спирт, протизапальні, антибактеріальні); пальне (бензин, дизельне пальне, газ).

18 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України затвердив Постанову “Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану” (далі – Постанов № 314)¹⁰ й оприлюднив її на Урядово-

⁵ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/64/2022#n2>> (дата звернення: 24.01.2024).

⁶ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/436-15#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

⁷ Прохоренко М, ‘Правове регулювання господарської діяльності та господарських відносин в особливий період’ [2016] 2 (39) Юридичний вісник 154.

⁸ Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/303-2022-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

⁹ Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 223 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2022%D0%BF#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

¹⁰ Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

му порталі. Так, згідно з цією Постановою, у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком згідно з додатком 2 Постанови № 314 (перелік видів підприємницької діяльності достатньо великий, проте значна частина цих видів пов'язана з використанням радіоактивних речовин/відходів, спеціальним використанням лісових ресурсів, використанням та виготовленням зброї різних типів, небезпечними хімічними речовинами/вирощуванням окремих сортів рослин та будівництвом). Отже, Постанова № 314 запровадила декларативний принцип господарської діяльності, відповідно до якого право на її провадження можливе і без отримання дозвільних документів, тобто йдеться про зупинення регуляторних та інших обмежень для підприємців на час воєнного стану.

Реєстраційні дії проводяться у відповідності до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»¹¹, проте у зв'язку з дією воєнного стану є певні зміни. Так, наприклад, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі – Постанова № 164)¹² нотаріальне посвідчення довіреності на право представництва підприємців можливе на звичайному папері та не потребує використання спеціальних бланків.

Державна реєстрація підприємницької діяльності в умовах військового стану регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» (далі – Постанова № 209)¹³. Згідно з нею також було обмежено функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Для того щоб запобігти незаконним реєстраційним діям, 12 травня 2022 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству»¹⁴, який також

¹¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/755-15#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

¹² Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

¹³ Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

¹⁴ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 травня 2022 р. № № 2255-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>> (дата звернення: 24.01.2024).

додав новизни у здійснення реєстраційних дій щодо фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб.

Також із початку війни Верховна Рада України ухвалила низку змін до Податкового кодексу України (далі – ПК України)¹⁵ щодо питань оподаткування фізичних осіб – підприємців. Так, фізичні особи – підприємці, які належать до першої та другої груп оподаткування, то з 1 квітня 2022 р. такі могли не сплачувати єдиний податок, єдиний соціальний внесок до припинення/скасування правового режиму воєнного стану, а єдиний соціальний внесок ще й протягом 12 місяців після скасування воєнного стану на території України, також держава не повинна вимагати сплати податків за визначені місяці після припинення воєнного стану.

Для фізичних осіб – підприємців, які належать до третьої групи оподаткування, сплата єдиного соціального внеску визначена як не обов’язкова, а також вони звільняються від сплати єдиного соціального внеску за найманих працівників, яких призвали до лав Збройних Сил України (далі – ЗСУ), інших захисних формувань, зокрема й до лав територіальної оборони.

Через військову агресію зі сторони Російської Федерації (далі – РФ) суб’єкти підприємництва позбавлені можливості належно виконувати свої зобов’язання. Відповідно до законодавства України засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) на підставі загальних ситуацій та/або введених/діючих режимів не передбачається. Одночасно для засвідчення обставин непереборної сили, які можуть виникнути в конкретному випадку, необхідна наявність низки передумов.

Саме тому Торгово-промислова палата України (далі – ТПП України) опублікувала офіційний лист про визнання війни форс-мажорними обставинами:

Враховуючи це, ТПП України підтверджує, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об’єктивними обставинами для суб’єктів підприємницької діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов’язанням/обов’язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили)¹⁶.

На практиці є частими випадки, коли одна зі сторін неправильно розуміє законодавчі положення або намагається навмисно хибно їх інтерпретувати на свою користь з метою невиконання договірних зобов’язань. Проте дія форс-мажорних обставин не звільняє сторону від обов’язку за договором, а лише є підставою відстрочити виконання такого обов’язку до закінчення їхньої дії та не понести відповідальності за таке прострочення у вигляді

¹⁵ Податковий кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (дата звернення: 24.01.2024).

¹⁶ Лист Торгово-Промислової Палати України від 28 лютого 2022 р. № 2024/02.0-7.1 <<https://ucco.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>> (дата звернення: 24.01.2024).

санкцій. Тобто воєнний стан не є причиною, за якої можливо отримати сертифікат і відстрочити зобов'язання, якщо така причина не перешкоджає виконувати обов'язки сторони за договором.

Щоб отримати сертифікат ТПП України про форс-мажор необхідно подати заяву про засвідчення форс-мажорних обставин та підтвердні документи. Бланки заяв і зразки заповнення розміщені на сайті.

Тарифи залежать від суб'єкта подання та виду заяви – термінової чи в загальному порядку. При розгляді заяви ТПП України може вимагати додаткових пояснень і документів.

Ці заяви мають бути розглянуті протягом семи робочих днів із дня звернення суб'єкта підприємницької діяльності та протягом двадцяти одного робочого дня з дня звернення фізичної особи, залежно від складності й обсягів поданих документів. Однак сьогодні у зв'язку зі значним завантаженням ТПП України строк розгляду може бути більшим¹⁷.

Висновки. Проведене дослідження показує, що з метою підтримання економіки та ведення бізнесу в умовах війни, уряд України з дня повномасштабного вторгнення оперативно вніс низку змін і доповнень до законодавства, яке регулює трудові відносини, ведення підприємницької діяльності, зокрема малого та середнього бізнесу, державну податкову політику тощо. Деретуляція під час воєнного стану також торкнулася сфери діяльності малого та середнього підприємництва через проведення реєстраційних дій, проведення податкового контролю та перевірки, процедури ліцензування та видачі дозволів, оподаткування тощо. Таким чином, завдяки встановленим пільгам і зменшенню податкового й адміністративного тиску, держава намагається створити найвигідніші умови для підтримки малого та середнього підприємництва в Україні, спрощуючи та розробляючи механізми сприяння ведення підприємницької діяльності.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Pankova L, Hutsaliuk O, 'Pidpriemnytska diialnist v umovakh voiennoho stanu' (2023) 6 Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal 222.
2. Prokhorenko M, 'Pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti ta hospodarskykh vidnosyn v osoblyvyi period' [2016] 2 (39) Yurydychni visnyk 154.
3. Yarmolenko V, 'Stan ta shliakhy rozvytku maloho i serednoho biznesu v umovakh nevyznachenosti' (2023) 8 Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Serii: Ekonomika, menedzhment ta pravo 59–60.

Websites

4. Analiz aktualnoho stanu ta propozytsii shchodo pokrashchennia umov dlia pidpriemnytstva v Ukraini (*Career Hub*, 30.08.2022) <<https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan>> (accessed: 24.01.2024).

¹⁷ Панькова Л, Гуцалюк О, 'Підприємницька діяльність в умовах воєнного стану' (2023) 6 Юридичний науковий електронний журнал 222.

Наталія Кравець

5. Ekspres-otsinka vplyvu viiny na mikro-, mali ta seredni pidpriemstva v Ukraini. Analitychnyi zvit (Prohrama rozvytku OON v Ukraini 2022) 13 <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/UA_Rapid_Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf> (accessed: 24.01.2024).

Nataliia Kravets

SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN A STATE OF WAR: AN ORGANIZATIONAL AND LEGAL ANALYSIS

ABSTRACT. The *COVID-19* pandemic in early 2020, and the subsequent full-scale invasion of Ukraine by Russia on February 24, 2022, have led to a change in the lives of the entire country and caused a devastating blow to the Ukrainian economy. The war has had a significant impact on small and medium-sized businesses, which are currently in the most difficult conditions due to the inability to fully carry out their activities due to significant damage, losses, etc., as they are the least protected link in the market. The forced cessation of activities of small and medium-sized enterprises has led to negative, destructive consequences, which have provoked mass bankruptcies, a rapid increase in unemployment, an increase in the level of losses, which, in turn, has led to a decrease in budget revenues at all levels, a decrease in investment processes, etc. Therefore, at present, ensuring proper legal regulation of small and medium-sized businesses in a state of war is becoming even more relevant, as business activity is becoming the basis for the formation of national defense interests.

This is why there is a need to study small and medium-sized businesses in a state of war through the prism of organizational and legal analysis.

This article examines small and medium-sized businesses in Ukraine in a state of war through organizational and legal analysis.

KEYWORDS: small and medium-sized enterprises; small and medium-sized business; business activity; martial law.